

Лариса Соловійова,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики,
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0001-5574-5251>
м. Житомир, Україна

Ірена Сніховська,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики,
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0001-6775-274X>
м. Житомир, Україна

Метафоричні дієслівні композити в сучасній англійській мові

Metaphorical verb composites in modern English

Анотація. Запропоноване дослідження висвітлює особливості функціонування метафорично мотивованих дієслівних композитів в сучасній англійській мові. Актуальність вивчення проблем словоскладання обумовлена необхідністю розширити і поглибити теоретичну і практичну базу для подальшого дослідження особливостей функціонування складних та складнопохідних лексичних одиниць, опису стилістичної диференціації метафоричних дієслівних композитних компонентів. Метою дослідження є визначення семантики метафоричних дієслівних композитів, виявлення їхнього стилістичного потенціалу та комунікативної релевантності. У цьому контексті особливої значущості набуває розгляд становлення особливостей дієслівних композитів; визначення семантики метафоричних дієслівних композитів; виявлення стилістичного потенціалу дієслівних структурно-складних номінантів та їх комунікативної релевантності. У межах розвідки композитні лексеми розглянуто з позицій функціонально-орієнтованої

композиології через призму системного структурно-семантичного і стилістичного аспектів, що передбачають їх широке використання в живій розмовній мові. З'ясовано, що як засіб непрямой мовної номінації, композити-метафори досягають високого конотативного ефекту і продуктивності не тільки в узально-мовленнєвому стилі невимушеного спілкування, а й у газетно-публіцистичному стилі. Продемонстровано, що дієслова-композити поширені не тільки в узально-мовному стилі, але й у мові англо-мовної преси, в науковій і технічній літературі, в художній літературі. Зроблено висновок про те, що адекватне розуміння композитів зумовлено високим соціопрагматичним потенціалом та інформаційною цінністю структурно-складових дієслівних лексем у системі словотвору англійської мови нашої епохи.

Ключові слова: словоскладання, композита, дієслівна композита, складне слово-метафора, семантика, стилістичний потенціал.

Summary. *The proposed study highlights the peculiarities of the functioning of metaphorically motivated verb composites in the modern English language. The urgency of studying the problems of word formation is due to the need to expand and strengthen the theoretical and practical base for further research into the functioning of complex and compound lexical units, the description of the stylistic differentiation of metaphorical verbal composite components. The purpose of the research is to determine the semantics of metaphorical verb composites, to reveal their stylistic potential and communicative relevance. In this regard, consideration of the formation of verb composites features becomes particularly topical as well as the definition of metaphorical verb composites' semantics and identification of the stylistic potential of structurally complex verbal nouns and their communicative relevance. Within the scope of research, composite lexemes are considered from the standpoint of functionally oriented compositology through the prism of systemic structural-semantic and stylistic aspects, which provide for their wide use in present-day language. It was found that as a means of indirect language nomination, composite metaphors achieve a high connotative effect and productivity not only in the usual speech style of casual communication, but also in the newspaper and journalistic style. It has been demonstrated that composite verbs are widespread not only in the usual language style, but also in the language of the English-language press, in scientific and technical literature as well as in fiction. The conclusion was made that an adequate understanding of composites is draws on the high sociopragmatic potential and informational value of structural-syllabic verb lexemes in the word-formation system of the present-day English language.*

Key words: word formation, composite, verb composite, complex word-metaphor, semantics, stylistic potential.

Вступ. Словоскладання досягло значного розвитку в нашу епоху, яка характеризується збільшенням складних понять у різних сферах людського спілкування, соціально-політичного й економічного життя, багатогранної діяльності людини, її внутрішнього світу, емоціональних переживань і раціональних оцінок. Разом з тим, незважаючи на величезну кількість праць із різномітних

аспектів складного слова, простежується недостатня розробленість проблеми функціонування метафорично мотивованих дієслівних композитів в англійській мові. Актуальність вивчення проблем словоскладання обумовлена необхідністю розширити і посилити теоретичну і практичну базу для подальшого дослідження особливостей функціонування складного і складнопохідного слова, що найплідніше може проводитись у межах соціально-орієнтованого напрямку в теорії композитології.

Словоскладання вирізняється значною кількістю досліджень продуктивних процесів утворення нових слів і є колом наукових інтересів ряду лінгвістів (Д. І. Квеселевич, Л. Ф. Омельченко, М. М. Полюжин, Л. Г. Марчанд, Н. Фабб [10; 12; 15; 19; 20] та ін.

У загальнотеоретичному аспекті проблема композитів отримала детальне висвітлення у фундаментальних працях, присвячених композитам-метафорам [5], композитам-колоративам [1; 8], композитам з першим дієслівним компонентом [11], субстантивним композитам-бахувріхі [4], композитам з агентивним суфіксом -er [6], соціо-дискурсивному аспекту композит прямої та непрямої номінації [7], питанням визначення семантики слів-композитів [9], семантичної конденсації лексики [14], композитам у спортивному англійському медіадискурсі [2].

Методологія та методи дослідження. Під функціонально-орієнтованою композитологією в статті розуміється той напрям у вивченні композитних лексем, який відбувається через призму системного структурно-семантичного і стилістичного аспектів, що передбачають їх широке використання в живій розмовній мові [13, с. 7].

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей вживання метафоричних дієслівних композитів у сучасній англійській мові. Мета розвідки зумовлює виконання низки завдань: 1) уточнення поняття «словоскладання»; 2) встановлення особливостей дієслівних композитів; 3) визначення семантики метафоричних дієслівних композитів, виявлення стилістичного потенціалу дієслівних структурно-складних номінантів та їх комунікативної релевантності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складне слово посідає особливе місце в ієрархії лінгвістичних одиниць. Тому воно має бути описане в особливому циклі лінгвістичних дисциплін – у вченні про складне слово, або композитології. Композита – це поліфункціональна синхронно-релевантна узуальна або оказіональна одиниця (прямої або непрямої) номінації, різновид деривата, утвореного за стандартною моделлю (з двох або більш кореневих морфем), за аналогією, а також шляхом номіналізації, «згущення» (семантичної конденсації) синтаксичного словосполучення або речення.

Складні слова-метафори демонструють той випадок, коли обидва члени метафори (антецедент і носій метафори) є наявними в контексті, у контактній позиції, у рамках одного слова. Тим самим окреме слово перетворюється на мікроконтекст, де реалізуються всі умови метафоризації: подвійна співвіднесеність, порушення звичних валентних зв'язків між денотатами, які зіставляються (контрдетермінація за Г. Вейнріхом), і поява нового зв'язку – спільної ланки, яка об'єднує далекі одне від одного поняття, створення нового цілого, що самою силою слова покликане виконувати функцію номінації, а крім того, як і будь-який троп, функцію образно-естетичну.

Важливим для нас є напрям досліджень людського чинника як такого, що визначається роллю людської особистості, її індивідуальністю та її неповторними здібностями. Тут постає завдання приховати природу творчого, встановити поєднання стереотипного та нового, визначити межі можливих інновацій та описати методи креативного мислення (зокрема мовної гри), яке вивчається на аналізі мовленнєвої діяльності [17, с. 16].

Метафорична деривація, зумовлена переносним вживанням слів в умови повсякденного побутового спілкування, також заслуговує на пильну увагу лексикологів, бо набуття мовленнєвою композитом переносної значущості, як правило, гарантує їй місце на сторінках словників.

Перевага метафоричного переносу при створенні просторічних одиниць може бути пояснена тим, що з усіх функцій слова, а саме: номінативної, сигніфікативної, комунікативної та прагматичної – стилістично маркованої, просторічній лексиці притаманна прагматична функція, тобто функція експресивного вислову та емоційного впливу, що досягаються саме завдяки використанню метафоричного переносу. Адже мета метафори – не проста назва денотата, а його експресивна характеристика.

Дієслівна композиція відіграє важливу роль у лексико-семантичній системі сучасної англійської мови, слугуючи потужним джерелом розвитку та поповнення словникового складу за рахунок наявного арсеналу функціонально-структурних одиниць [12].

Багато метафоричних дієслів-композитів являють собою жартівливі стилістично знижені утворення, що мають негативну (пейоративну) експресію, іронічне забарвлення, мають гостро сатиричний характер і виникають у повсякденно-мовленнєвому стилі. Наприклад: *backbite* – злословити (про відсутнього), обмовляти за чиєюсь спиною; *bootlick* (амер. жарг.) – підлещуватися, підлабузнюватися, лизати п'яти; *clockwatch* – поглядати на годинник, намагатися

не перепрацювати; *henpeck* – тримати чоловіка під підборами; *browbeat* – залякувати, лякати; *gum-shoe* (амер. розм.) – крастися, йти крадькома.

Під час передачі емоційно-оцінних моментів часто виявляється недостатність системи виразних засобів книжкового мовлення і виникає необхідність запозичення лексико-фразеологічних одиниць із багатого на емоційно-експресивні елементи живого мовлення.

Як засіб непрямой мовної номінації, композити-метафори досягають високого конотативного ефекту і продуктивності не тільки в узально-мовленнєвому стилі невимушеного спілкування, у сленгу, а й у газетно-публіцистичному стилі.

До поширених газетних жаргонізмів належать такі дієслова, як *back-pedal* 1. гальмувати велосипед; 2. (жарг.) 1) зволікати, зупинити, гальмувати (справу); 2) відступати назад; *soft-pedal* 1. муз. брати ліву педаль; 2. жарг. пом'якшувати, згладжувати, зменшувати (значення тощо); спускатися на гальмах; *gate-crash* 1. приходити запрошеним; проходити без квитка «зайцем»; 2. проникати без квитка на зовнішній ринок; *feather-bed* 1. проникати без квитка «зайцем»; 2. спускатися на гальмах; *gate-crash* 1. приходити непроханим; проходити без квитка «зайцем»; 2. проникати на зовнішній ринок; *feather-bed* 1. балувати, зніжувати; 2. амер. жарг. штучно роздавати штани (на вимогу профспілок для зменшення безробіття).

Експресивність та етико-стилістична зниженість складних дієслів-жаргонізмів досягається подекуди за рахунок валентних норм поєднання структурних компонентів, а інколи за рахунок семантичного ускладнення словотвірного акту метафоричними переносами значення складників дієслівних композитів [16].

У дієслівних композитах може затриматися «прихований» соціальний компонент значення, коли метафоричне переосмислення значення дієслова супроводжується «детехнізацією» дієслівної лексики, тобто міграцією їхньої сфери технічної у сферу громадсько-політичної та повсякденно-розмовної лексики: *sky-rocket*; 1) прямувати вгору; злітати, як ракета; 2) стрімко підніматися, швидко зростати (про ціни тощо).

Надзвичайно великий інтерес являють собою дієслова – фразеологічні деривати, що виникають в результаті морфологічної (конверсивної) деривації. Вони утворюються тільки від фразеологічних єдностей, зберігаючи їхній образний стержень, який виступає носієм значення всього фразеологізму. Цікаво, що композитні деривати «наслідують» функціонально-стилістичну характеристику похідних фразеологізмів.

Фразеологічне морфологічно-складне дієслово *to hijack* вступає в колокації з широким колом лексем, що свідчить про його семантичну смність: *hijack* амер. розм. 1) зупинити на дорозі й пограбувати (автомобіль і т. ін.), силою забирати (будь-що у будь-кого); 2) займатися повітряним піратством.

Дієслова-композиції широко поширені не тільки в узуально-мовному стилі, але і мові англійської і американської преси, в науковій і технічній літературі (у різних мовних галузях), а також в художній літературі (де вони часто є індивідуально-художніми новоутвореннями за стандартною моделлю).

You've *black-marketed* here all the war and you're *black-marketing* still (D. Cusack). I just *black-coffeed* my way through (R.P. Wilmot). Tom *buttermilked* a minute (S. Leacock). I am not *hot-footing* after Jose (T. Capote). Clark's booming laugh *keynoted* a general outburst of mirth (F. Knebel, Ch. Bailey).

Цікаво дослідити явище синонімії у сфері емотивних дієслів-композицій. Пор. напр.: *to soft-soap* – *to apple-polish* – догоджати, лестити, задобрювати, *to belly-ache* – *to poor mouth* – жалітися; *to black wash* – *to backbite* – лихословити.

В досліджуваному корпусі метафоричних дієслівних композиційних одиниць привертає увагу явище полісемії. Будучи мовною універсалією, явище полісемії відображає процеси узагальненої людської діяльності. Проте сьогодні полісемія, під якою традиційно розуміють здатність слова мати два або більше пов'язаних між собою значень слова, трактується чимраз громіздкіше й складніше: то як «результат зсуву інформаційного фокусу з одного конститuenta фреймової моделі на інший» [3], або ж як семантичний зсув імплікації (метонімія) і симіляції (метафора) в структурі лексемних значень; *poor-mouth* – амер. 1) прибіднятися, жалітися на бідність; 2) клянчити, канючити, 2. зменшувати; *to poor-mouth a candidate's chances* – занижувати (недооцінювати) кандидата на перемогу; *buttonhole* 1. обкидати петлі; 2. розм. затримувати когось для стомливих та нудних звірень почуттів. He buttonholed people in the street and related details of his child's miraculous progress (M. Mitchel). Lionel, standing right at the door, buttonholed him (H. Wonk). *pigeon-hole* 1. розкладати папери по шухлядках, відділеннях; 2. перен. класти під сукно, відкладати у довгий ящик; his plan was pigeonholed його план поклали під сукно; 3. класифікувати, *to pigeon-hole facts* класифікувати факти.

Для семантики емотивності релевантними є «рольові» відомості, а також ті конкретні умови ситуації (у житті та тексті), що «штовхають» мовця до вибору експресивно-оцінкового найменування

завдяки його здатності викликати в адресата емотивну реакцію, тобто усвідомлення образного або стереотипного «підґрунтя» метафори. У ширшому плані можна говорити про те, що «інтелектуалізація» мови спричиняє до життя процес детермінологізації дієслівних композит, який відбувається у сфері повсякденного спілкування, у яке влітаються розширено зрозумілі науково-технічні терміни.

Значення багатьох дієслів ускладнене конотацією оцінно-емоційного характеру (зневаги, презирства, осуду, співчуття, іронії тощо): *muck-rake* – старанно розслідувати та викривати темні адміністративні й політичні махінації, «розгрібати бруд»; *pussy-foot* 1) іти крадькома, котячою ходою, крастися котячим шляхом, крастися по-котячому; 2) амер. розг. діяти обережно, з оглядкою, виляти, темнити; *to pussy-foot on disarmament* – «виляти» в питаннях роззброєння; *brainwash* «промивати мізки», піддавати політичній обробці.

До узуально-мовленнєвого стилю нерідко належать професійні та технічні слова, роль яких зумовлена прагненням тих, хто розмовляє, до експресії за допомогою оновлення лексичного фонду, бажанням подолати «автоматизм» стилістично нейтрального мовлення. Використовуючись у повсякденному усному спілкуванні, ці термінологічні одиниці набувають емоційно-оцінних відтінків значення і виконують різні експресивно-стилістичні функції. Значна частина цих лексичних одиниць міцно увійшла в повсякденний побут носіїв мови. Багато з них втратили свій спеціально-термінологічний характер і широко використовуються в розмовній мові в переносному значенні: *railroad* – 1) транспортувати залізницею; 2) їхати поїздом, їздити залізницею; 3) будувати залізницю, прокладати рейкову колію; 4) працювати на залізниці, бути залізничником; 5) вправно провести або проштовхнути в спішному порядку чиясь справу; нав'язати свою думку, рішення; 6) жарг. засадити (у в'язницю за хибним звинуваченням, у божевільню тощо); засудити; *sidetrack* – 1. 1) з.-д. переводити або ставити на запасну колію; 2) з.-д. переходити на запасну колію; 3) перекл. переводити на інші рейки; 4) відкладати розгляд чого-небудь; 5) перекл. уводити вбік, відволікати від мети (кого-небудь); 6) ухилитися, ухилитися; 2. авт. з'їхати з дороги на узбіччя.

Використання подібних професіоналізмів у розмовній мові, по-перше, нерідко виходить за межі даної професійної сфери (залежно від характеру останньої – більш-менш далеко), по-друге, воно перебуває на стику двох основних процесів, що визначають загальну стилістичну тенденцію розвитку сучасної розмовної мови – зближення з книжковою стихією і з просторіччям. Це відбувається тому, що одна частина професіоналізмів виникає в умовах виробничого побуту, а інша слугує мовною базою даної професії. Високе або знижене

вихідне забарвлення професіоналізму залежить від специфіки самої професійної галузі. А ступінь його нейтралізації – від більш-менш широкого проникнення цієї царини в інші сфери суспільного побуту. Значна роль радіо і телебачення в культурній, виробничій і політичній галузях життя людського суспільства призводить до поступового стирання меж між різними шарами лексичної системи англійської мови та сприяє популяризації й термінологізації дієслів-комполітів, пов'язаних із бурхливим зростанням науково-технічних досягнень. Цим наочно демонструється відсутність непрохідних меж між двома, здавалося б, протилежними стилістичними процесами, що спостерігаються в сучасному розмовному мовленні, та кінцеву спільність їхніх результатів: дифузність усередині жанрових кордонів та нейтралізацію стилістичних протиставлень.

Структурно-складні дієслівні композити, що виникають у повсякденно-мовленнєвому спілкуванні, можуть слугувати ілюстрацією процесу нейтралізації просторічних елементів, субколоквіалізмів, сленгізмів та жаргонізмів у літературному розмовному мовленні, задовольняючи соціальну потребу не тільки в інтелективних, а й емоційно-експресивних одиницях.

Висновки з дослідження. Адекватне розуміння і швидкість сприйняття дієслів-комполітів, що використовуються у сфері мовленнєвого спілкування, гарантується тим, що основна маса дієслівних комполітів та їхніх компонентів широко відома, семантично прозора і має установку на конкретні дії з боку учасників комунікативного акту, що зумовлено високим соціопрагматичним потенціалом та інформаційною цінністю дієслівних лексем у системі словотвору англійської мови нашої епохи.

Перспективними представляються дослідження дискурсивних характеристик метафоричної дієслівної комполітної номінації в лінгвокогнітивному ключі, а також з позицій контрастивної лінгвістики (в англломовному дискурсивному просторі через призму контрастивно-культурологічного підґрунтя феномена міжкультурної комунікації). Необхідно відзначити важливість і маловивченість екстралінгвістичного, конотативного і соціокультурного аспектів семантики номінативних мовних одиниць, які можуть слугувати основою для подальших досліджень у цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрій Г. А., Русінко Л. Колоративна композита в англійській мові. *The II International Science Conference on Science and Practical Technologies*, January 26–29, 2021, Luxembourg. С. 420–421.
2. Бойко Ю. П. Композити як продуктивний спосіб словоскладання у спортивному англломовному медіадискурсі. 2019. URL: http://78.152.183.36/bitstream/123456789/8886/1/apftp_2019_15_3-2.pdf

3. Васильєва О. Г. Концептуальні засади лексичної полісемії: метафоричні зв'язки в семантичній структурі багатозначного іменника. 2007. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1593/1/24.pdf>.
4. Васильєва О. Г. Концептуальна семантика субстантивних композитів-бахуврїхі : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2006. 20 с.
5. Гонта І. А. Структурні та семантичні особливості композит-метафор у американському сленгу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київськ. держ. лінгв. ун-т. К., 2000. 190 с.
6. Гончарова Т. В. Лінгвоаксіологічна семантика агентивних номінативних одиниць із формантом -er у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2005. 237 с.
7. Дембовська Л. М. Пряма і непряма композитна номінація в англійській мові: соціодискурсивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2011. 233 с.
8. Деменчук О. В. Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-онемасіологічний аспект : дис. ... канд-та філол. наук : 10.02.04. К., 2001. 240 с.
9. Дубравська Д. М. Ванівська О. І. Сучасні підходи до аналізу семантики композитів в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 67. С. 107–110.
10. Квеселевич Д. И. Интеграция словосочетания в современном английском языке. К. : Вища школа, 1983. 84 с.
11. Крайняк Л. К. Композити з першим дієслівним компонентом у сучасній англійській мові: семантико-когнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київський національний лінгвістич. ун-т. К., 2001. 19 с.
12. Омельченко Л. Ф., Максимчук Н. М., Онищенко І. А. Функціональні характеристики дієслівної композитної номінації в англійській мові. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*, 2010. С. 153–157.
13. Омельченко Л. Ф., Самохіна В. О., Соловйова Л. Ф. Метафора і метонімія в архітектоніці композитних апроприацій (на матеріалі англійської мови). *Вісник Харківськ. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна, № 954. Серія: Романогерманська філологія. Методика викладання іноземних мов*. Вип. 66. Харків, 2011. С. 6–14. URL: http://foreign-languages.karazin.ua/resources/81a24b45feed7063aea4e9b0262f103_0.pdf
14. Онищенко І., Яновець А. Композити в сучасній англійській мові як складова семантичної конденсації лексики. *New pedagogical thought*. 2020. Т. 103. № 3. С. 114–117. DOI: 10.37026/2520-6427-2020-103-3-114-117.
15. Полюжин М. М. Функціональні і когнітивні аспекти англійського словотворення. Ужгород : Закарпаття, 1999. 240 с.
16. Смоляр Н. П. Функціонально-стилістичний компонент конотації дієслівних композитів у сучасній німецькій мові. 2012. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1735/1/stylistic.pdf>
17. Сніховська І.Е. Механізми, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2005. 20 с.
18. Ayto J. *Twentieth Century Words*. Oxford University Press, 1999. 640 p.
19. Fabb N. *Compounding*. URL: <http://www.ai.mit.edu/projects/dm/bp/fabb-compounds.pdf>.
20. Marchand H. *The Categories and Types of Present-Day English Word Formation: a Synchronic-Diachronic Approach*. 2nd edition. München : Beck, 1969. 545 p.